

Michael Erdrich, *Rom und die Barbaren (Das Verhältnis zwischen dem Imperium Romanum und den germanischen Stämmen vor seiner Nordwestgrenze von der späten römischen Republik bis zum Gallischen Sonderreich)* Mainz 2001, XI, 192 stron., 16 rycin i 12 tabel w tekście oraz 2 załączniki; w serii *Römisch-Germanische Forschungen*, t. 58.

Prezentowane studium poświęcone jest stosunkom między państwem rzymskim i plemionami germańskimi. Podstawę źródłową pracy stanowią znaleziska przedmiotów rzymskich z północno-zachodniej części *Germania Magna*, które zostały zebrane dla celów określonych programem *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum*. Chodzi tu o obszary Niemiec (Dolna Saksonia, Szlezwik-Holsztyn, Hamburg, Brema) i większą część Holandii. W pracy wykorzystano także najnowsze opracowania źródeł historycznych, dotyczących głównie politycznych i dyplomatycznych kontaktów między cesarstwem rzymskim a plemionami zamieszkującymi Galię i Germanię. Zakres chronologiczny omawianego dzieła przypada na okres od późnej Republiki Rzymskiej do kryzysu państwa galijskiego w końcu III w. n.e.

Prezentowana praca została podzielona na dziesięć odrębnych części. Do najważniejszych rozdziałów należą: stan badań, analiza materiałów źródłowych, ich periodyzacja. Pracę kończy katalog znalezisk *terra sigillata* oraz listy stanowisk innych zabytków rzymskich ułożonych według wyróżnionych sześciu faz chronologicznych. Na oddzielnych listach znalazły się stanowiska, gdzie odkryto monety. Podstawowym materiałem ilustracyjnym recenzowanej pracy są mapy przedstawiające rozmieszczenie zabytków rzymskich, w ramach wyróżnionych faz chronologicznych, na obszarze objętym studiami. W załączniku znajdują się dwie mapy zbiorcze zabytków i monet z północno-zachodniej części europejskiego *Barbaricum*.

W rozdziale dotyczącym stanu badań (s. 4–26) Autor omówił wszystkie ponadregionalne monografie zabytków rzymskich ze środkowo- i północnoeuropejskiego *Barbaricum*, istotne dla prezentowanego tematu, zawierające ogólnie akceptowane koncepcje dotyczące pochodzenia i znaczenia znalezisk rzymskich, odkrytych poza granicami Cesarstwa. Są to prace H. J. Eggersa, J. Kunowa, St.

Berke i U. Lund Hansen. W kręgu szczególnych zainteresowań Michaela Erdricha znalazły się także regionalne studia dotyczące znalezisk rzymskich z badanego obszaru, wnoszące nowe, interesujące dane pozostające niekiedy w sprzeczności z ogólnie akceptowanymi poglądami oraz zabytki germańskie znajdujące na terenie prowincji rzymskich. Rozdział zawiera także podsumowanie dotychczasowych rezultatów badań numizmatycznych i historycznych.

Osobno omówiono rozwój północnogermańskiego *limesu*, stanowiącego granicę badanego obszaru (s. 26–33). Autor szczególnie podkreślił wyniki dobrze rozpoznanych *kastelli* w Valkenburg i w Zwammerdam, w południowej Holandii, wnoszące nowe dane do poznania tego zagadnienia.

Kolejny rozdział zawiera analizę różnych kategorii zabytków rzymskich z uwzględnieniem ich typologii i chronologii (s. 26–65). Proporcjonalnie do liczby odkryć najwięcej miejsca poświęcono naczyniom brązowym. Omówiono też naczynia szklane, *terra sigillata*, fibule, części uzbrojenia oraz inne rodzaje ceramiki. W odróżnieniu od dotychczasowych monografii znalezisk rzymskich, których autorzy skupiają swoją uwagę głównie na datowaniu czasu zdeponowania zabytku, przedstawioną analizę wzbogacono o informacje na temat czasu wytworzenia przedmiotu i okresu użytkowania podobnych obiektów na terenie prowincji rzymskich. Osobno omówiono monety rzymskie (s. 66–70).

W rezultacie analizy typologiczno-chronologicznej, uzupełnionej wynikami analizy źródeł historycznych, uzyskano nowy obraz napływu znalezisk rzymskich (s. 71–135), który wyraźnie różni się od wcześniejszych ustaleń, sugerujących ciągły, wzrastający ich napływ na obszar północno-zachodniej części środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, w badanym okresie. Zdaniem Autora pracy na omawiany teren przedmioty te napłynęły kilkoma oddzielnymi „falami” — w ramach sześciu wyróżniających się faz chronologicznych. Fale te różnią się istotnie zarówno pod względem kompozycji przedmiotów jak i ich ilości. Potwierdzono jedynie wcześniejsze obserwacje, mówiące o tym, że charakter znalezisk rzymskich ulegał istotnym zmianom od późnego okresu Republiki do końca III w. n.e.

Na prezentowanych mapach (ryc. 3–10, 15–16)) wyraźnie widoczne są koncentracje znalezisk rzymskich w różnych regionach. Dało to podstawę do wnioskowania o różnych przyczynach obecności zabytków rzymskich na terytorium *Barbaricum* w różnych fazach chronologicznych. Podjęto także badania nad zróżnicowaniem kontaktów między państwem rzymskim i plemionami barbarzyńskimi zamieszkującymi Nizinę Holenderską i Północnoniemiecką.

Po przeczytaniu recenzowanego opracowania mam wątpliwości czy omówiona wyżej metoda i jej rezultaty rzeczywiście odpowiadają na postawione przez Autora pytania o naturę i intensywność zmieniającego się charakteru relacji między cesarstwem rzymskim i ludami germańskimi. Czy tego rodzaju badaniom nie powinny towarzyszyć wysiłki idące w kierunku określenia odrębności kulturowej

społeczności barbarzyńskich w stosunku do kultury prowincji rzymskich ze zwróceniem uwagi na zróżnicowanie tych pierwszych? Czy nie należałoby rozpocząć pracy od analizy „importów rzymskich” w kontekstach społecznym, wiczeniowym i gospodarczym, mających fundamentalne znaczenie dla zjawisk związanych z przyjęciem przedmiotów rzymskich przez społeczności zamieszkujące *Barbaricum*.

Prezentowana koncepcja badań i jej rezultaty może być traktowana jedynie jako jeden z etapów postępowania badawczego zmierzającego do celu określonego ambitnym tytułem pracy — „Rzym i Barbarzyńcy. Stosunki między imperium rzymskim a plemionami germańskimi, żyjącymi w strefie północno-zachodniej, od późnego okresu Republiki Rzymskiej do kryzysu państwa galijskiego”.

Powstanie recenzowanego opracowania możliwe było w dużej mierze dzięki konsekwentnej realizacji na terenie Niemiec projektu naukowego znanego jako *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum*, którego dwa tomy miałam przyjemność omawiać na łamach niniejszego czasopisma (Dobrzańska 1996; 2001). Tam też Czytelnik znajdzie krótką informację o genezie wspomnianego projektu jak i o przebiegu jego realizacji. Opublikowanie katalogów zabytków rzymskich znalezionych na terenie europejskiego *Barbaricum* warunkuje powstanie prac syntetycznych, które pozwolą na prawidłową ocenę bardzo złożonych i trudnych do interpretacji związków między ludnością prowincji rzymskich i społecznościami zamieszkującymi *Barbaricum*. Opracowanie katalogu zabytków rzymskich jest ważnym zadaniem także dla badaczy okresu rzymskiego na obszarze Polski, który szczególnie obfituje w tzw. importy rzymskie, łączone często z obecnością szlaku bursztynowego. Od takiego opracowania uzależnione są studia nad rolą wymiany i handlu oraz interpretacja znaczenia szlaku bursztynowego dla rozwoju społeczności zamieszkujących dorzecze Odry i Wisły. Ciągłe jednak brak widocznej perspektywy dla tego, bez wątpienia, trudnego pod względem organizacyjnym i finansowym przedsięwzięcia, jakim jest rejestracja i opracowanie zabytków rzymskich z ziem Polski. Ostatnie lata przyniosły jednak „coś zmiast”. Jest to „Seria suplementowa”, zainicjowana przez prof. Jerzego Kolendo, poświęcona głównie publikacji „importów antycznych” (nie tylko rzymskich), pochodzących także spoza obszaru Polski, która „w zamierzeniach” ma zapoczątkować serię *Korpus znalezisk rzymskich z europejskiego Barbaricum, Polska*, (Kolendo 1998, s. 11).

BIBLIOGRAFIA

Dobrzańska Halina

1996 (rec.) R. Laser, E. Schultze i inni, *Corpus der römische Funde im europäischen Barbaricum, Deutschland, Band 2: Freistaat Sachsen*, Bonn 1995, Spraw. Arch. 48, s. 233–234.

1999 (rec.) H.-U. Voss i inni, *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum, Deutschland, Band 3: Bundesland Mecklemburg-Vorpommern*, Bonn 1998, Spraw. Arch. 50, s. 315–318.

Kolendo Jerzy (red.)

1998 *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski I. Suplement — tom I*, Warszawa.

Kolendo Jerzy, Bursche Aleksadner (red.)

2001 *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski II. Suplement — tom II*, Warszawa.

Halina Dobrzańska
Instytut Archeologii i Etnologii PAN,
Oddział w Krakowie